

Оспанбекова Мейргүл Несипбековнаның 6D010200- Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін ұсынылған **«Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін инновациялық технологиялар негізінде оқушылардың рефлексиясын дамытуға даярлау»** тақырыбындағы диссертациялық жұмысының

АНДАТПАСЫ

Зерттеудің көкейкестілігі. Қоғамның өркендеп даму барысында болып жатқан өзгерістерге байланысты мемлекетіміздің білім беру стратегиясының мақсаты – жүйеленіп, дайын берген білімді, дағдыларды меңгеріп, қайталайтын емес, өзекті мәселені көре білетін, ой ұшқырлығы мен ізденімпаздық іс-әрекеті қалыптасқан, білімі мен біліктерін өмірдің өзгермелі жағдайына қарай оңтайлы пайдалана алатын, өзін өзі басқара алатын, танымдық дербестігі жоғары деңгейдегі тұлға тәрбиелеу болып айқындалған.

Біз қадам басқан ХХІ ғасыр бәсекеге қабілетті маманды талап етуі заңды құбылыс. Сондықтан, болашақ мұғалімдер білім деңгейі мен біліктілік тұрғысынан әлдеқайда жоғары болуы тиіс. Қазақстан Республикасын әлеуметтік дамытудың 2030 жылға дейінгі жалпыұлттық тұжырымдамасында: жоғары оқу орындарын бітірушілердің дайындық деңгейіне қойылатын талаптар түрінде белгіленген қоғамымыздың жаңа әлеуметтік тапсырыстары, оқыту бағдарламаларын өзгертуді, сондай-ақ студенттердің алатын білім сапасын көтеріп, бүгінгі күнге сай кәсіптік дағдыларды игеруге бағытталған оқытудың жаңа технологияларын енгізуді көздейді – деп көрсетілген.

Бұл өз кезегінде инновациялық технологияларды саралап пайдалану негізінде болашақ бастауыш мектеп мұғалімдерін бүгінгі жаңартылған білім беру бағдарламалардың талаптарына сәйкес оқушылардың рефлексиясын дамытуға даярлау мәселесінің өзектілігін арттырады. Себебі бастауыш мектептегі сабақ барысында жүргізілетін рефлексиялық жұмыстар оқушының тақырыпты терең түсінуіне, мазмұн жайында нақты пікір айтуға, өз әрекетіне баға беруіне, одан қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Демек болашақ бастауыш сынып мұғалімі мұндай күрделі мәселені шешуге мақсатты түрде даярлануы қажет.

Адамның өз ісіне баға беруі, өзіне есеп беру мәселесі ерте замандардан бері адамзат баласының алдында тұрған міндеттердің бастысы, тұлға қалыптастырудың негізгі шарттарының бірі болған және оған барлық тарихи кезеңдерде философтар, психологтар, педагогтар, сондай-ақ басқа да сала ғалымдары үлес қосқан.

Зерттеу барысында рефлексияны ғылыми түрде классикалық философия өкілдері И.Фихте, Ф.Шиллинг, И.Кант, Р.Декарт, Дж.Локк т.б. еңбектерінде танымның ерекше түрі, адамның өзінің ақыл-ой әрекетін сыртқы әлем сияқты тануы, өзін өзі іздеуі, ойлау туралы ойлау, сананың жаңа (сараптамалық) жағдайы, білім туралы ойлау ретінде, ал ұлы ғұламаларымыз әл-Фараби, А.Яссауи Ж.Баласағұн, Х.Дулати, М.Қашқари, А.Құнанбаев адамның өзін өзі

тануы және нені білгісі келетінін ұғынуы, әрбір ісіне қорытынды жасап, өкінбей өмір сүру үшін жасайтын ой әрекеті тұрғысынан қарастырылғандығы анықталды.

Рефлексия адам психикасының жетілу деңгейін көрсететін, оның әрекетінің құрылымының компоненті болғандықтан, бұл сапаны дамыту психология ғылымында Л.С.Выготский, С.Л.Рубинштейн, Б.Г.Ананьев, М.А.Холодная т.б. еңбектерінде тұлға теориясы, интеллект теориясы, сана мен өзіндік сананы қалыптастырумен байланыста зерделенеді.

Отандық психология саласының ғалымдары: Ж.Аймауытов, М.Мұқанов, Т.Тәжібаев, Ә.Алдамұратов, Қ.Жарықбаев тұлғаны дамыту, дәстүрлі мәдениет өкілдерінің когнитивтік эмпатиясы мен рефлексиясы мәселелері аясында;

- С.М.Джакупов, Ж.И.Намазбава, Н.Қ.Тоқсанбаевалар рефлексияны тұлғаның ішкі және сыртқы дамуын қамтамасыз ететін зияттылығының белгісі ретінде, оқыту үдерісінің психологиялық құрылымы, танымдық әрекет, қарым-қатынас психологиясы шеңберінде әр қырынан қарастырады.

Болашақ мұғалімдердің даярлығын қалыптастыру мәселесі кәсіби даярлаудың құрамды бөлігі ретінде көптеген зерттеулерге негіз болды. Жоғары оқу орындарында болашақ мамандарды даярлау үдерісінде инновациялық педагогикалық технологияларды қолдануды теориялық және ғылыми-қолданбалы бағыт тұрғысынан: Б.Әбдікәрімұлы, Д.М.Джусубалиева, В.В.Егоров, Г.К.Нұрғалиева, Қ.Қабдықайырұлы, Ж.А.Қараев, С.М.Кенесбаев, К.Ж.Бұзаубақова, Ж.У.Кобдикова, А.Е.Сағымбаевалар зерттеді.

ТМД ғалымдары: С.И.Архангельский, В.П.Беспалько, Ю.К.Бабанский, С.С.Гамидов, Л.В.Занков, М.В.Кларин, Г.К.Селевко О.А.Абдуллина, Л.С.Подымовалар зерттеулерінде мектеп мұғалімдерін кәсіби даярлаудың теориялық негіздері қарастырылып, педагогикалық жоғары оқу орындарындағы оқу үдерісінің оқыту технологияларын қолдану негізінде тиімділігін арттыру жолдары айқындалды.

Бастауыш сынып мұғалімдерін даярлаудың әртүрлі мәселелері қарастырылған еңбектер төмендегідей топтастырылды:

- жалпы кәсіби педагогикалық даярлығы, педагогикалық қабілеттерді қалыптастыру, шығармашылық пен шеберлікті дамыту, бастауыш мектеп мұғалімдерін даярлау үрдісін инновациялау, ақпараттандыру, оқушылардың шығармашылық, өз бетіндік әрекетін қалыптастыру, мәселелері бойынша отандық ғалымдар Р.М.Қоянбаев, А.Х.Аренова, Б.А.Тұрғынбаева, А.С.Амирова, Б.Барсай, Ж.С.Сардарова, Қ.А.Сарбасова, Қ.М.Нағымжанова, М.З.Джанбубекова еңбектері ерекше құндылыққа ие;

- бастауыш мектепті оқу-әдістемелік кешенмен қамтамасыз ету, соған сәйкес мұғалімдердің кәсіби-педагогикалық және әдістемелік даярлығын қалыптастыру мәселелерін зерттеуде ғалымдар: С.Рахметова, Қ.Аймағамбетова, Т.Қ.Оспанов, Ш.Х.Құрманалина, А.Е.Жұмабаева, Ж.Т.Қайыңбаев, Б.М.Қосанов, Қ.Т. Ыбрайымжанов, Р.А.Набуовалар қомақты үлес қосты.

Дегенмен, жоғарыда зерделенген ғылыми еңбектерде болашақ бастауыш мектеп мұғалімдерін оқушылардың рефлексиясын дамытуға даярлау арнайы қарастырылмайды. Бұл біз зерттеп отырған мәселенің ғылыми-теориялық және

әдістемелік тұрғыда әлі де болса жеткілікті дәрежеде шешімін таппай отырғандығын дәлелдейді.

Бұл жағдай:

- ЖОО жағдайында болашақ бастауыш сынып мамандарын оқушылардың рефлексиясын дамытуға даярлаудың қажеттілігі мен қазіргі қолданыстағы инновациялық технологиялардың бұл мәселені шешудегі мүмкіндіктерінің толық пайдаланылмауы арасындағы;
- қазіргі қоғамның талаптарына сай болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін инновациялық технологиялар негізінде оқушылардың рефлексиясын дамытуға даярлауды теориялық тұрғыда негіздеуімен, оны тәжірибеде жүзеге асырудың мазмұны мен әдістемесінің жеткілікті дәрежеде жасалмауы арасындағы **қарама-қайшылықтардың** бар екендігін көрсетеді.

Мұндай қарама-қайшылықтардың шешімін іздестіру бастауыш сынып оқушыларының рефлексиясын дамытуға болашақ мұғалімдерді теориялық-әдістемелік тұрғыда арнайы даярлау мәселесін айқындап, зерттеу жұмысымыздың тақырыбын **«Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін инновациялық технологиялар негізінде оқушылардың рефлексиясын дамытуға даярлау»** деп таңдауға негіз болды.

Зерттеудің мақсаты: болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін инновациялық технологиялар негізінде оқушылардың рефлексиясын дамытуға даярлауды теориялық-әдістемелік тұрғыда негіздеу және оны тәжірибеде сынақтан өткізу.

Зерттеу нысаны: жоғары оқу орнындағы педагогикалық үдеріс.

Зерттеудің пәні: кәсіби білім беру барысында инновациялық технологияларды пайдалану арқылы болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін оқушылардың рефлексиясын дамытуға даярлау.

Зерттеудің ғылыми болжамы: *егер* болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін даярлау үдерісінде «рефлексия» және «инновация» ұғымдарының мәні айқындалып, студенттердің өз әрекеттерін өздерінің бағалауы, оқушының рефлексиясын дамытудағы инновациялық технологияларды саралап пайдаланумен қамтамасыз етілсе, *онда* болашақ мамандарды оқушылардың рефлексиясын оқу әрекетінде табысты дамытуға даярлығының тиімділігі артады, *өйткені* бұл жағдайда болашақ мамандарды дайындаудың инновацияға негізделген арнайы бағдарламасы мен оқу-әдістемелік кешені негізінде жүзеге асырылады.

Зерттеудің міндеттері:

1. «Рефлексия» ұғымының психологиялық-педагогикалық категория ретіндегі ғылыми еңбектерде қарастырылуына теориялық талдау жасау.
2. «Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің оқушылардың рефлексиясын дамытуға даярлығы» ұғымының құрылымын анықтау.
3. Инновациялық технологиялар негізінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін оқушылардың рефлексиясын дамытуға даярлаудың құрылымдық-мазмұндық моделін жасау.
4. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін даярлауда қолданылатын инновациялық технологиялардың оқушылардың рефлексиясын дамытудағы

әлеуетін сипаттау.

5. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің инновациялық технологиялар негізінде оқушылардың рефлексиясын дамытуға даярлауға бағытталған элективті курс бағдарламасын жасап, тәжірибелік-экспериментте сынақтан өткізу, ғылыми негізделген ұсыныстар дайындау.

Зерттеудің жетекші идеясы: ЖОО оқыту үдерісінде инновациялық технологияларды саралап қолдану арқылы болашақ бастауыш сынып мұғалімдеріне оқушылардың рефлексиясын қалыптастыруға қажетті білімі мен біліктілігін меңгерту, білім алушының танымдық әрекетін рефлексияға құра алатын, нәтижеге бағытталған білім беруді іске асыратын кәсіби құзыретті маман даярлауға негіз болады.

Зерттеудің теориялық және әдіснамалық негіздері: тұлғаның іс-әрекетте қалыптасуы туралы философиялық, психологиялық, педагогикалық ілімдер, тұжырымдамалар, ақыл-ой іс-әрекетін сатылап қалыптастыру теориясы; рефлексия; өзін өзі дамыту туралы тұжырымдамалар; тұлғалық-бағдарлы оқыту тұжырымдамасы, инновациялық технологиялар туралы педагогика мен психологиядағы теориялық қағидалар, ақпараттық құзыреттілікті қалыптастыру туралы ғылыми тұжырымдамалар, оқытудың дидактикалық заңдары мен принциптері.

Зерттеу көздері: философтардың, педагогтар мен психологтар еңбектері; Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің жоғары және көпсатылы оқу орындарының оқу үдерісіне байланысты ұсынған құжаттары (тұжырымдамалары, кешенді бағдарламалары, оқулықтар мен оқу-әдістемелік құралдар, электрондық оқу құралдары), педагогиканың ғылыми жетістіктері мен озық тәжірибелері; ресми материалдар мен құжаттар (Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңы, «Қазақстан Республикасы білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы»), Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің нормативті құжаттары, университеттік білім беру жағдайында оқыту үдерісін ұйымдастыру бойынша жинақталған әлемдік озық тәжірибелер және автордың педагогикалық, ғылыми іс-тәжірибелері алынды.

Зерттеу әдістері: *теориялық* (ғылыми-теориялық әдебиеттерді талдау, жинақтау, қорытындылау, салыстыру, нақтылау, нәтижелерді жобалау); *эмпирикалық* (сауалнама жүргізу, бақылау, эксперимент); *статистикалық* (алынған нәтижелерді математикалық-статистикалық өңдеу, мониторинг, сараптау).

Зерттеу базасы: Тәжірибелік-эксперименттік жұмыстар Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті (89 студент) мен Ы.Алтынсарин атындағы Арқалық мемлекеттік педагогикалық институтының (68 студент) 5В010200-«Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі» мамандығының студенттерімен жүргізілді. Тәжірибеге барлығы 157 студент қатысты.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы мен теориялық мәнділігі:

1. «Рефлексия» ұғымының психологиялық-педагогикалық категория ретіндегі ғылыми еңбектерде қарастырылуына теориялық талдау жасалды;

2. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің оқушыларының рефлексиясын дамытуға даярлығы» ұғымының мәні ашылып, құрылымы анықталды.

3. Инновациялық технологиялар негізінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін оқушылардың рефлексиясын дамытуға даярлаудың құрылымдық-мазмұндық моделі әзірленді.

4. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін даярлауда қолданылатын инновациялық технологиялардың оқушылардың рефлексиясын дамытудағы әлеуеті сипатталды.

Зерттеу жұмысының тәжірибелік маңыздылығы:

1. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін оқушылардың рефлексиясын дамытуға даярлау мақсатында «Инновациялық технологиялар негізінде оқушылардың рефлексиясын дамыту әдістемесі» тақырыбындағы элективті курс бағдарламасы дайындалды.

2. Зерттеу нәтижелерін жоғары және орта арнаулы педагогикалық оқу орындарында, бастауыш білім беретін мұғалімдердің біліктілігін арттыру және қайта даярлау институты мен жалпы орта білім беретін мектептердің білім беру үдерісінде пайдалануға болады.

Қорғауға ұсынылатын қағидалар:

1. Рефлексия – адамның өзіне сындарлы көзқараспен қарап, өз мүмкіндігін өмір талабына сәйкес бағдарлай білуі, өз мақсатын нақтылауға, ойын түйіндеуге қабілеттілігі. Ол адамның өзіне деген сенімін арттырып, рухани үйлесімділікке жетелейді, білім алушының айналасындағылармен қарым-қатынасын, өзіне сын көзбен қарауын, талап қоя білуін, жетістікке және сәтсіздікке деген өзіндік бағасы мен көзқарасын көрсетеді.

2. Бастауыш сынып оқушысының рефлексиясы оның оқу әрекеті арқылы жүзеге аса отырып, баланың интеллектуалдық, эмоционалдық сапаларын жетілдіреді. Бұл жастағы рефлексия оқу мақсаттарын шешу барысындағы өз ойлау әрекеттерін бақылау, талдау, жоспарлау түрінде көрініс табады және психикадағы жаңа құрылым ретінде қалыптасады. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің оқушылардың рефлексиясын дамытуға даярлығының құрылымы, оның жалпы кәсіби дайындығының құрамдас бөлігі ретінде жоғары деңгейдегі ғылыми-педагогикалық әрекетіне негіз болатын «рефлексия» және «инновациялық технология» жайындағы білімдері, сабақтағы рефлексия түрлерін білуі, қолдана алуы сияқты бір-бірімен тығыз байланысқан компоненттерден тұратын тұлғаның кешенді сапасы.

3. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін инновациялық технологиялар арқылы оқушылардың рефлексиясын дамытуға даярлаудың құрылымдық-мазмұндық моделі ақырғы нәтижеге жетудің теориялық-әдіснамалық негіздері; дайындау үдерісінің компоненттері мен көрсеткіштері айқындалған, мамандар даярлауда қолданылатын инновациялық технологиялардың зерттеу мәселесін тиімді шешуге бағытталған «даяр» болудың деңгейлері айқындалған құрылым болып табылады.

4. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін даярлауда қолданылатын «Оқу мен жазу арқылы сыни тұрғыда ойлауды дамыту», «ТРИЗ» және ақпараттық-коммуникациялық технологияларының оқушылардың рефлексиясын

дамытудағы әлеуеті олардың әдістері негізінде оқушылардың сабақта қорытындылар жасау, алған білімдерін өздерінің бағалаулары, сабақтан алған әсерлерін бейнелеп көрсетуге бағытталған ой интеллектуалдық, эмоционалдық, шығармашылық әрекеттер жүйесінде жүзеге асады.

5. Бастауыш сынып оқушыларының рефлексиясын дамытуға болашақ мұғалімдерді даярлаудың әдістемесі ЖОО–дағы педагогикалық үдеріске «Инновациялық технологиялар негізінде оқушылардың рефлексиясын дамыту әдістемесі» атты курсты тәжірибеден өткізу барысында студенттерді әртүрлі рефлексиялық әрекеттің субъектілері жағдайына қоятын кешенді жаттығулар жүйесін енгізуімен іске асырылады.

Зерттеу нәтижелерінің дәлелділігі мен негізділігі: зерттеудің ғылыми-педагогикалық негіздерімен, зерттеу пәніне сәйкес қарастырылған инновациялық технологиялардың сараланып қолданылуымен, тәжірибелік-эксперимент жұмысының жоспарымен, зерттеу мақсатының міндеттерге сәйкестілігімен алынған бастапқы және соңғы нәтижелердің математикалық-статистикалық әдістерді қолданумен, анықталған мазмұндық фактілер мен оқу-танымдық әрекеттерін тексерумен элективті курсты жоғары оқу орнының тәжірибесіне енгізумен қамтамасыз етілді.

Жарық көрген ғылыми еңбектер: Зерттеу барысында 30 еңбек жарық көрді. Соның ішінде Scopus деректер қорына енетін жарияланымда - 3, Білім және ғылым саласындағы бақылау комитеті ұсынған басылымдарда - 4, Жаңартылған білім беру мазмұны аясында авторлар ұжымымен бірлестікте әзірленіп, ҚР Білім және ғылым министрлігінің ұсынысымен бастауыш білім беру үдерісе енген ОӘҚ - 12, Шет елдік және Отандық халықаралық конференция материалдарында басылымдарда - 9, Республикалық конференция материалдарында 2 мақала жарық көрді.

Диссертацияның құрылымы мен мазмұны. Диссертация кіріспеден, екі бөлімнен, қорытындыдан, пайдаланылған әдебиеттер тізімінен, қосымшадан тұрады. Жұмыстың жалпы көлемі 181 бетке компьютермен теріліп басылған. Ол 21 кесте, 29 суретпен безендірілген. Әдебиеттер тізімі 193 аталымнан тұрады.